

FILIP DAVID

Szörnyek vagyunk?

Az olasz író, Primo Lévi írta a következőt: „Mindig lesznek romlott disznók. A szörnyek, csak állnak és néznek.”

Primo Lévi túlélte az olasz és a német fasizmus megpróbáltatásait, a populizmus e két jelenségét. Ezek alapján rázták meg a modern világot, destrukción keresztül propagálva az újjáépítést. Úgy tűnt a romboló utópiák félelmetes tapasztalatából örökérvényű tanulságot kaptunk: a gonoszt időben kell felismerni, ellenállni neki, mert később, amikor megerősödik, túl nagy és iszonyú lesz megfékezésének ára. Szintúgy tanulságnak számít, hogy nincsenek ártatlanok, akik úgy vélik, hogy kívül esnek az egészen, fel sem fogva mi történt, hamar cinkosokká, közvetlen bűnösökké válnak.

De szemléletmást a történelemből keveset tanultunk, vagy éppen semennyit.

Korunk egyik alapvető problémája az, hogy túl sokan csak „álltak és néztek”. Vajon szörnyek társadalmává alacsonyodtunk volna le? Nem kizárt. A sötét, züllött időkben, amikor az emberiesség kritériumai kiégnek, a morális felfordulás, a destrukció idejében, a káosz és a rossz fiúk uralma korában, a tisztességes polgár átváltozásakor, szörnyeteggé torzulnak a jó családapák és a karrieres, tekintélyes emberek. Ez a folyamat gyorsan zajlik le, könnyen és egyszerűen: elég csak állni, nézni, majd semmit sem tenni.

Állni és pislogni, hogy a másikon milyen apró igazságtalanságot követnek el: hogy valaki a sarok mögött, a közelünkben sanyargatja a nála gyengébbet. Hogy valaki a jelenlétünkben miként használja fel csalásra fizikai fölényét vagy a munkaadói, tulajdonosi pozícióját. Érdemtelenül, közönyösen figyeljük a visszaélést a politikai hatalommal, a párthoz tartozással, a barátunk, az ismerősünk, a szomszédunk, netán annak a megalázkodását, száműzését, akit nem is ismerünk, kizárólag azért, mert más a meggyőződése vagy a származása.

Az erőszak nemsokára megszokottá válik, s az igazságtalansággal együtt kézen fogva járnak. Engedve az erőszaknak meg az igazságtalanságnak, beletörődünk abba, hogy ebben élünk. Az erőszak felduzzad, az igazságtalanság nyilvánvalóvá válik, félelmetes méreteket ölt, mi meg csak ácsorgunk és bambulunk. Lassan, de biztosan, kegyetlen szörnyeteggé aljasodunk. Emlékezzünk csak Primo Lévi szavaira: „A szörnyek, csak állnak és néznek”.

Látszólag folytatjuk az életünket. Mindig találunk kifogást a közönyhöz, a hallgatáshoz, a távolságtartáshoz. Barátokkal, önmagunkkal beszélgetve, igazoljuk azt a gondolatot, hogy a teremtett világban a gyengék túrnek, az erők tipornak, a legokosabb saját dolgunkkal foglalkozni, távolmaradni, észrevétlenül és láthatatlanul. Amióta világ a világ, erőszakból

Filip David (1940, Kragujevac, Jugoszlávia), 1991-ig a Belgrádi Televízió drámai műsorát szerkesztette. Munkahelyéről eltávolították, mert megalapította a Belgrádi Rádió és Televízió Független Egyesületét, s szembeszállt Slobodan Milošević háborús, nacionalista politikájával. A Független Írók és a Belgrádi Kör egyik alapítója. Novellákat, regényeket, kritikákat, esszéket, tévédrámákat, filmforgatókönyvet ír. Mirko Kovačcsal közösen adták ki az 1992-1995 között írt *Leveleskönyvet*. Műveit több nyelvre lefordít-

nincs hiány, az igazságtalanságot is Istennek köszönhetjük. Ebből az állítólagos – a gyáva-ságon, a konformizmuson alapuló – bölcsességből születik az a szörnyecske, amely úgy növekszik, mint az erőszak, az igazságtalanság és a gyűlölet a mindennapjainkban, az ideológiában vagy a politikában. Végül ebből az „állj, nézz, ne avatkozz bele” filozófiai álláspontból valódi szörnyeteg fejlődik ki, s mindenestül felfalja az embert.

A másokon elkövetett erőszak meg igazságtalanság visszaüt, bekebelezve mindent: az igazakat, a bűnösöket, akárcsak azokat, akik kívül akartak maradni az egészen. Mintha távol lehetne kerülni az élettől, mintha örökké csak „állni és nézni” kellene, meggyőződve arról, hogy egy napon a gonosz örvénye nem fog mindent magával rántani. Főként nem azokat, akik azt hitték, kívül állnak mindenben, biztonságban, védelemben. De amikor eljön ez a nap, márpedig előbb vagy utóbb el fog jönni, kérdezd meg magadtól, hol voltál, amikor mindez elkezdődött, tettél-e valamit, amikor a lelkiismereted ezt súgta, kérdezd meg, mekkora a te bűnöd az általános gonoszban. Akarva-akaratlanul szörnyeteggé váltál, Lévi szörnyévé, amely csak „áll és néz”.

A szörnyek efféle típusa az emberi nem különleges fajtajaként telezsúfolta a távoli s a közeli történelmet. Engedve az erőszaknak akkor, amikor ellenállni kell, ezek a mutánsok a diktátor vezérpálcája alatt feltöltik a gonosz légióit, erőszakot hintve el maguk körül. Nemcsak hogy nem maradnak kívül az egészen, hanem az „állj és nézz” álláspont könnyörtelenül a „hallgass és figyelj”, majd a „gyilkolj és ne gondolkodj” parancsok teljesítésévé változik.

Minden erőszakon alapuló rendszerben a megfigyelőkből tevődik össze a lakosság legszámosabb és legszófogadóbb kategóriája. Ők legitimálják a tortúra különféle formáit. Ők a totalitárius hatalom leghálásabb alattvalói. Semmit sem kérdeznek, semmi ellen sem tiltakoznak, „állnak s néznek”, de semmit sem látnak, semmit sem hallanak, semmi sem érdekli őket. Némák az emberi kínok láttán, közönyösesek mások haldoklásával, szenvedésével szemben, megszabadulva a lelkiismeretfurdalástól, túl vannak mindenféle együttérzésen... Csodálatos emberi szörnyek.

A sötét időkben derül ki a legvilágosabban, hogy milyen kicsi a különbség a tekintélyes polgár és a szörnyeteg között. Milyen vékony, alig látható ez a határ. Ezért lehetséges az, hogy egyetlen éjszaka alatt, a látszólagosan normális, békés, stabil s mindenben standard polgárok monstrumokká torzulnak, nagy, váratlan, iszonyatos gonosztevők társadalmává alakulnak. De ezeknek a változásoknak megvan a maguk múltra visszatekintő folyamata, s legtöbbször kiderül, nemcsak az a gyökerük, hogy valami rosszat vagy téveset cselekedtek, hanem sokkal inkább az, hogy a gonosztettekre nem volt megfelelő reagálás. A szörnyű következmények olykor a közömbösségből, a hallgatásból vagy az elfordulásból fakadnak. Esetleg abból, hogy az egyedüli válasz: álldogálás és bámulás. „A szörnyek, csak állnak és néznek.”

tották. Eddig megjelent kötetei: *Bunar u tamnoj šumi* (1964), *Zapisi o stvarnom i nestvarnom* (1969), *Princ vatre* (1987), *Hodočasnici neba i zemlje* (1995), *Fragmenti iz mračnih vremena* (1994), *Jesmo li čudovišta* (1997). Magyarul megjelent művei: *Kút a sötét erdőben* (novella), (ford.: Predrag Stepanović), In: *Égtájak*, 1967., *Mihael és a rokona; Mese a hold kocsjáról* (elbeszélések), (ford.: Predrag Stepanović), In: *Kisértő igazság*, 1969, *Megváltás; Az angyal arca; Az elveszett dombja* (novellák), (ford.: Hornyik Csilla), In:

Primo Lévi idézett szavait fel kellene írni az összes állami címerre, minden zászlóra, ágyútalpra, takaróra ott, ahol eszményeket és bálványokat dicsőítenek, ahol az emlékezés örök tüzei égnek; felvésni a legfeltűnőbb helyekre, hogy az emberek mindig lássák, észbentartsák: „Mindig lesznek romlott disznók. A szörnyek, csak állnak és néznek.”

(1996)

Orcsik Roland fordítása

Új Symposion, 1990/5-6, *Megváltás* (novella), (ford.: Vujicsics Marietta), In: *Nagyvilág*, 1991/2., *Danilo Kiš száműzetése és királysága* (esszé), (ford.: Rajsli Emese), in: *Ex Symposion/2, Belgrádi kör* (esszé), (ford.: Rajsli Emese), In: *BUKSZ*, 1993/3, *Fekete és fehér mágiáról*, (ford.: Bozsik Péter), In: *Ex Symposion*, 1994/8-9., *A naplóból. Naplórészletek*. (Ford.: Bozsik Péter), In: *Múlt és jövő*, 1995/1-2., *Rémország* (novella), (ford.: Borbély János), In: *Híd*, 1995/9, *Ég és föld zarándokai* (regény), (ford.: Rajsli Emese), *Ex könyvek I.*, 1995, *Leveleskönyv* (Mirko Kovačcsal közösen), (ford.: Radics Viktória), In: *Ex Symposion*, 1999/26-27. A fordítás alapjául szolgált: *Jesmo li čudovišta*, Bosanska Knjiga, Sarajevo, 1997., 163-165.